

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.036
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Бистрицької Елли Володимирівни

про дисертаційне дослідження Ковбаси Василя Михайловича на тему:
«Культурне і освітнє становище Галичини та Буковини в умовах
російської окупації (1914–1917 рр.)», представлене на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з науковими програмами. Актуальність дисертації зумовлена відсутністю ґрунтового дослідження проблем культурного та освітнього становища Галичини та Буковини в умовах російської окупації у 1914–1917 рр. Існуючі наукові праці, як правило, присвячені військово-політичним чи соціально-економічним питанням та хронологічно обмежені періодом першої російської окупаційної адміністрації, яка діяла у 1914–1915 рр. Натомість період другої російської окупації Галичини та Буковини, яка тривала у 1916–1917 рр. практично не отримала висвітлення у наукових дослідженнях.

Вивчення історичного досвіду окупації територій Галичини та Буковини в роки Першої світової війни засвідчує, що у релігійній, освітній та культурній сфері тогочасна російська влада незмінно продовжувала дотримуватися імперських, шовіністичних загарбницьких принципів: тотальна русифікація та знищення будь-яких проявів національного чи культурного руху, репресії та фізичне знищення найактивніших представників інтелігенції з метою повної анексії захоплених земель.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку

кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Наукова новизна результатів проведених досліджень. Наукові положення, що містяться у дисертаційному дослідженні є аргументованими та обґрунтованими у змісті дисертації й висновках. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертанта, варто вказати на результати, що мають вагому наукову новизну: детально проаналізовано історіографічний доробок українських та зарубіжних науковців та введено до наукового вжитку значний масив документальних джерел; проведено ґрунтовне вивчення діяльності російської окупаційної адміністрації на окупованих територіях Галичини та Буковини у сфері релігії, освіти та культури; охарактеризовано структуру, завдання та функції окупаційних органів у сфері релігії, освіти та культури, створених при воєнному генерал-губернаторові Галичини.

Подальшого розвитку набули механізми реалізації російською окупаційною адміністрацією колоніальної політики та її трансформація в різні періоди окупації, спричинені змінами воєнно-політичного характеру; висновки українських та іноземних дослідників, що, незважаючи на російську окупацію, тотальну русифікацію та ліквідацію всіх культурно-освітніх установ, національно-культурне життя в Галичині та Буковині продовжувало розвиватися в нових умовах, зокрема через приватне шкільництво, організацію як аматорських, так і професійних театрів та спротив поширенню російської мови і православ'я.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Структура дисертаційної роботи не викликає заперечень та складається із анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, чотирьох розділів (містять у собі 12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст дисертації становить 198 сторінок. У списку використаних джерел 425

позицій. Додатки викладено на 3 сторінках. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 307 сторінок.

Дисертація написана державною мовою та оформлена у вигляді рукопису. Її оформлення відповідає вимогам, визначених наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 року.

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність теми роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження. Сформульовано й хронологічні межі і територіальні рамки дослідження.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»* – дисертант здійснив аналіз стану наукової розробки теми та джерельної бази, використаної для написання дисертації. Проведений автором історіографічний огляд підтверджує відсутність ґрунтового та цілісного наукового дослідження із всебічним відображенням діяльності російської окупаційної влади в Галичині та Буковині у 1914–1917 рр. Такий стан вивчення проблем релігійної, освітньої та культурної політики російської окупаційної адміністрації доводить, що обрана тема дисертації не була предметом спеціального дослідження та ґрунтовно розглядається в українській та зарубіжній історіографії вперше, що актуалізує та підвищує її наукове та суспільне значення.

У дисертації враховано відповідні методологічні принципи, що забезпечили послідовність та системність наукового дослідження.

У другому розділі *«Релігійна політика російської окупаційної влади»* описано релігійну політику російської окупаційної влади щодо греко-католицького населення, римо-католицьких, протестантських й іудейських громад.

Окремим параграфом цього розділу є аналіз становища ГКЦ, яка стала значною перешкодою на шляху утвердження російської влади на окупованих територіях. Автором доведено, що заходи окупаційної адміністрації щодо «переведення» греко-католиків до православного віросповідання були одним

із елементів програми русифікації, а питання релігії вважалося одним із основних.

Інший параграф присвячено розгляду становища римо-католицьких, протестантських й іудейських громад. В. Ковбаса підкреслив, що ставлення російської окупаційної влади до римо-католиків впливало із загальнодержавної політики російської імперії щодо польського питання, а тому вимагало вкрай обережного підходу. Тоді як євреї та протестанти розглядалися як вороги та підозрювалися у шпигунстві та диверсіях. Простежено причетність військового керівництва та солдатів російської армії до організації погромів та доведено, що діяльність російської окупаційної влади в Галичині та Буковині в 1914–1917 рр. мала виражений антисемітський характер і була спрямована проти місцевого єврейства та протестантів.

У третьому розділі *«Освіта в планах окупаційних структур»* автором висвітлено стан української освіти в Галичині та Буковині напередодні війни та звернено увагу на активізацію російської дипломатії щодо створення перепон у розвитку української освіти. Доведено, що вже під час війни влада Російської імперії намагалася поряд із релігійним та мовним питанням використовувати питання освіти задля досягнення своїх політичних цілей. Однак необ'єктивна оцінка настроїв місцевого населення призвели до краху планів російської влади у сфері русифікації освіти Галичини та Буковини. Кадрова політика у сфері освіти також зазнала краху.

Четвертий розділ *«Культура в імперській системі»* автором присвячено висвітленню ідеологічних основ культурної політики Російської імперії. У цьому розділі здобувач окреслив загальні ідеологічні засади російської окупаційної влади у сфері культури та форми їх впровадження на окупованих територіях, розглянув боротьбу за дозвіл на відкриття та діяльність театрів і театральних труп та проаналізував заходи щодо збереження культурної й історичної спадщини на окупованих територіях в умовах війни.

З'ясовано, що політика, яку проводила російська влада на окупованих

територіях, не мала чітко окреслених планів щодо організації управління у сфері культури, про що свідчать кардинально різні підходи в управлінні на різних етапах війни.

Висновки до розділів та загальні висновки є чіткими та логічно аргументованими, містять коректні узагальнення, їх зміст переконує у тому, що дисертант досяг поставленої мети дослідження і виконав поставлені завдання.

Список використаних джерел містить 425 позицій, що відображає ступінь опрацювання літератури з досліджуваної проблеми.

Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам чинного Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Тема дослідження пройшла належну наукову апробацію, її основні положення викладено у 10 наукових публікаціях, з них 2 – статті у фахових наукових виданнях України (категорія «А» і «Б»), які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – у закордонному періодичному виданні, 7 – матеріали наукових конференцій. Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. При рецензуванні дисертаційного дослідження порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, само плагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено. У відповідності з даними програми UNICHECK дисертаційна робота за результатами перевірки є оригінальною на 86 %, що, враховуючи специфіку, є достатнім рівнем оригінальності та допускається до захисту.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому

позитивно оцінюючи наукове та практичне значення дисертаційної роботи, слід висловити деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

Попри те, що Ковбаса Василь проаналізував значний обсяг літератури, в огляді історіографічної бази дослідження бракує її аналітичного осмислення, що здійснюється через заявлені й обґрунтовані принципи класифікації. Серед проаналізованих видань зарубіжних науковців основну частину складають переважно російські вчені, а праці європейських чи американських науковців майже не розглядаються дисертантом. Тому, доцільно було б звернути увагу на провідні тенденції в зарубіжній історіографії в дослідженні тематики в контексті вироблення новітніх концептуальних підходів.

У другому розділі «Релігійна політика російської окупаційної влади», присутня певна односторонність у висвітленні та оцінці окремих подій, через брак глибшого аналізу. На нашу думку, згадуючи релігійних діячів, слід ретельніше підходити до написання їхніх імен, називаючи повне церковне ім'я і потім вказувати прізвища.

Проте висловлені зауваження не торкаються суті дисертаційного дослідження, носять рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. За актуальністю теми, самостійністю та завершеністю здійсненого дослідження, ступенем новизни та практичним значенням одержаних результатів, а також повнотою опублікованих наукових праць дисертаційна робота Ковбаси Василя Михайловича «Культурне і освітнє становище Галичини та Буковини в умовах російської окупації (1914–1917 рр.)», на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія», відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», а її автор, Ковбаса Василь Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
«12» жовтня 2023 року

Елла БИСТРИЦЬКА

